LUNDS UNIVERSITET
JURIDISKA FAKULTETEN

YTTRANDE

2025-03-24 Dnr V2024/2950

Juridiska fakultetsstyrelsen
Universitetslektor David Dryselius
Biträdande universitetslektor Kristian Gustafsson
Biträdande universitetslektor Marcus Utterström

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Remiss: Juridiska personers förvärv av lantbruksegendom genom testamente (SOU 2024:73)

Li2024/02222

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet (nedan Fakultetsstyrelsen), som har anmodats att yttra sig över rubricerat betänkande, får härmed avge följande yttrande. Yttrandet har utarbetats av universitetslektor David Dryselius, biträdande universitetslektor Kristian Gustafsson och biträdande universitetslektor Marcus Utterström.

Inledning

Utredningen föreslår att jordförvärvslagen (1979:230) kompletteras med regler som medför att juridiska personers förvärv av lantbruksegendom genom testamente omfattas av förvärvsprövning. Fakultetsstyrelsen har generellt inte något att invända mot förslaget. Fakultetsstyrelsen har dock ett antal synpunkter, enligt följande.

Ogiltiga testamenten

Om förvärvstillstånd nekas, ansökan görs för sent eller inte på föreskrivet sätt kan överlåtelse inte ske till den juridiska personen. I utredningen förekommer delvis motstridiga uttalanden om vilken verkan detta får för testamentet.

På s. 109 i delbetänkandet står att ”[h]uruvida testamentet anses ogiltigt i den del som legat till grund för den juridiska personens förvärv av lantbruksegendomen får lösas inom ramen för den befintliga arvs- och testamentsrätten”. Trots detta står på s. 114 och 116 att om förvärvstillstånd nekas, ansökan görs för sent eller inte på föreskrivet sätt ska testamentet anses ogiltigt i den delen det avser lantbruksegendomen. Detta innebär att utredningen tar ställning i frågan om vad som gäller i ogiltighetsfrågan och är inte förenligt med den citerade skrivningen från s. 109.

Detta bör förtydligas i kommande förarbeten.

Tolkning av testamente

Förhållandet till allmänna regler om tolkning av testamente

Som angetts ovan hänvisar man på s. 109 till den befintliga arvs- och testamentsrätten. Detta görs också på s. 116. Där står att om förvärvet är ogiltigt

måste testamentet tolkas, eftersom testatorn kan ha förordnat särskilt om vad som ska gälla om testamentstagaren inte beviljas förvärvstillstånd. Det kan exempelvis handla om att en summa pengar ska betalas i stället för lantbruksegendomen. Det verkar här som att utredningen menar att allmänna regler om testamentstolkning blir avgörande för vad som ska gälla. På samma sida står också att praktiska frågor om vad som testamenträttsligt ska gälla om ett förvärv av lantbruksegendom inte ges tillstånd ”överlämnas till de som praktiskt hanterar arvskiften och testamentstolkningar och i slutändan rättstillämpningen”. Men detta synsätt tillämpas inte konsekvent i utredningen.

När det gäller förordnanden i testamenten till förmån för allmännyttiga stiftelser m.m. (se avsnitt 14.2.4 i utredningen) hänvisas inte till arvs- och testamentsrättsliga regler. På s. 125 står visserligen att om ett förvärvstillstånd inte kan meddelas måste testamentet tolkas för att utröna testatorns vilja. Detta är förenligt med vad som står på s. 116. Därefter står dock följande: ”Att vid en sådan tolkning komma till slutsatsen att testators vilja varit att mottagaren inte ska erhålla någonting alls för det fall att förvärvstillstånd nekas framstår som långsökt. Detta innebär att det i dessa fall, vid nekat förvärvstillstånd, där testators vilja i huvudsak varit att göra en penningöverföring, utgår värdet av lantbruksegendomen i stället för egendomen. Inte under några omständigheter torde alltså testamentstagaren bli lottlös (det är enbart fråga om huruvida lantbruksegendomen som sådan eller ett penningbelopp ska utgå).” Senare på sidan står också: ”Som nämnts torde i normalfallet, vid ett nekat förvärvstillstånd, ett penningbelopp utgå i stället.” Det står också: ”Utredningen vill understryka att det inte är fråga om att testamentstagaren blir lottlös utan enbart en fråga om huruvida förvärvstillstånd ska meddelas eller inte.”

Genom citaten uttalar sig utredningen om vad som ska gälla när testamenten ska tolkas, vilket är något annat än att låta detta regleras av allmänna regler om tolkning av testamenten och ytterst avgöras i rättstillämpningen. Det är också otydligt vad det är för regler som utredningen menar ska tillämpas och som gör att tolkningen blir långsökt. Handlar det om särskilda tolkningsregler för testamenten antyder utredningen att dessa är felaktiga eller i alla fall inte lämpliga, eftersom de kan leda till långsökta slutsatser. I så fall borde utredningen i stället föreslå att de ska ändras, och om inte annat bör de antydda otydligheterna klargöras i senare förarbeten.

En ny tolkningsregel i 11 kap. ärvdabalken

Fakultetsstyrelsen utgår fortsättningsvis från att utredningen anser att om ett förvärvstillstånd inte beviljas ska testamentsförordnandet bli ogiltigt i den delen. Fakultetsstyrelsen instämmer i att testamentstolkning då är ett naturligt nästa steg och att fördelningen av kvarlåtenskapen ska utgå från testatorns vilja. Det är dock oklart varför det inte ska finnas en legal tolkningsregel som kan ge ledning om varken den verkliga eller hypotetiska viljan framgår av tolkningen.

En sådan tolkningsregel skulle kunna bygga på de två legala tolkningsreglerna i 11 kap. ärvdabalken (ÄB). Den första är 11 kap. 4 § ÄB, som anger att ett förordnande inte gäller om det avser viss egendom och kvarlåtenskapen inte finns vid testatorns död. Den andra är 11 kap. 5 § ÄB. Enligt denna ska en testamentstagare inte ersättas om viss egendom i testatorns kvarlåtenskap besväras med panträtt eller annan rättighet. En jordbruksfastighet är enligt utredningens förslag en villkorad förmån. Villkoret är att testamentstagaren, den juridiska personen, söker tillstånd enligt jordförvärvslagen och får det, annars gäller inte förordnandet.

Dessa legala tolkningsregler kan bara tillämpas om det inte går att fastställa testatorns verkliga vilja och det inte heller går att fastställa en hypotetisk vilja utifrån ordalydelsen. Båda tolkningsreglerna antyder att testamentstagaren, det vill

säga den juridiska personen, inte ska ersättas med annan kvarlåtenskap om ett förordnande blir ogiltigt och det inte heller går att genom tolkning fastställa testatorns vilja eller hypotetiska vilja för att på det sättet ersätta testamentstagaren.

Det är önskvärt att utöka 11 kap. ÄB med en särskild tolkningsregel om följderna av att ett förordnande blir ogiltigt på grund av att testamentstagarens ansökan om tillstånd enligt jordförvärvslagen avslås. En sådan regel skulle endast, likt de övriga legala tolkningsreglerna i 11 kap. ÄB, vara tillämplig när det inte går att klargöra vad testatorns verkliga eller hypotetiska vilja är.

En lagregel om efterarv

Ogiltighet på grund av nekat tillstånd enligt jordförvärvslagen innebär att testatorns vilja i vissa fall får stå tillbaka för de intressen som skyddas av jordförvärvslagen. Det finns två andra grunder när testamenten blir helt eller delvis ogiltiga med hänvisning till andra intressen än testatorns vilja. Den första är när en bröstarvinge begär jämkning av testamentet för att få sin laglott (7 kap. 3 § ÄB). Den andra grunden är när testamentet blir ogiltigt eftersom det inkräktar på en efterlevande makes rätt enligt ”stora basbeloppsregeln” (3 kap. 1 § andra stycket ÄB). Dessa två grunder är väl beskrivna i delbetänkandet. Precis som utredningen iakttagit finns olika tolkningar i doktrinen för frågan om efterarvsrätt när efterlevande makes rätt inskränker en förmånstagares rätt med stöd av stora basbeloppsregeln. Tolkningen av ”utan verkan” går isär. För laglottsskyddet finns en särskild regel i 7 kap. 3 § andra stycket ÄB. Enligt den ska reglerna om efterarv i 3 kap. ÄB tillämpas om en bröstarvinge kräver jämkning av ett testamentsvillkor som är till förmån för en efterlevande make.

Delbetänkandet innehåller inga svar på frågan om efterarv. Det är alltså otydligt vad som ska hända om en juridisk person helt eller delvis blir utan ersättning på grund av att ett förordnande blir ogiltigt. Det är önskvärt att klargöra frågan om efterarv och Fakultetsstyrelsen ser därför gärna en regel likt den 7 kap. 3 § andra stycket ÄB i förhållande till frågan om efterarv efter ogiltighet på grund av en nekad ansökan om tillstånd enligt jordförvärvslagen.

Lagstiftningens retroaktiva verkan

Utredningen anser att det inte behövs övergångsbestämmelser. Det innebär att den föreslagna lagstiftningen kommer att gälla för testamenten som upprättats innan lagens ikraftträdande. Lagen ska alltså ha retroaktiv verkan. Den huvudsakliga motiveringen till denna retroaktiva verkan är att en annan ordning inte är rimlig.

Att ändra förutsättningarna för redan upprättade testamenten inskränker äganderätten utan att det behandlas i de avsnitt i delbetänkandet som avser egendomsskyddet i första tilläggsprotokollet till Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Att ändra förutsättningarna för verkställigheten och giltigheten av förordnande i testamenten som redan finns är ett av de större ingreppen i enskildas rättigheter som förslaget medför. Det är därför viktigt att närmare motivera varför valet att låta lagen ha retroaktiv verkan är i det allmännas intresse. Enligt praxis från Europadomstolen för mänskliga rättigheter har förvisso konventionsstaterna en så kallad *margin of appreciation*, vilken i praktiken innebär att enskilda medlemsländer har stort utrymme för tolkning av rättigheterna i konventionen. Men i sådana fall gäller också enligt samma praxis att avstegen motiveras tydligt och med hållbara argument. Att något är orimligt uppfyller inte dessa krav. Det kan förvisso finnas övervägande skäl för att låta lagstiftningen gälla retroaktivt men

detta måste motiveras tydligare mot bakgrund av artikel 1 i första tilläggsprotokollet till EKMR.

Enligt delegation

David Dryselius Kristian Gustafsson Marcus Utterström